

Kolektivní produkt do té míry komplexní, jakým *Slovník* je, samozřejmě není a ani nemůže být bez chyb a nedopatření. Některá hesla opravdu zůstávají stát v sedmdesátých letech či na počátku let osmdesátých. (Například hesla pojednávající teorii systémů neregistroují v udané literatuře Luhmanovu teorii autopoietických systémů z roku 1984, zastoupenou ovšem heslem *Autopoiesis*.) Některé pojmy ovlivňující současnou debatu v oboru (např. „riziko“, „globalizace“, „rational choice“, „radikální konstruktivismus“) nejsou zastoupeny. Občas se *Slovník* stává obětí vlastní systematiky. Heslo „role“ zmiňuje např. Parsonse jen marginálně (jeho *Structure of Rational Action*) a poukazuje k heslu „strukturální funkcionalismus“. Po oklice přes „funkcionální strukturalismus“ najde čtenář fundovaný výklad k Parsonsovi, avšak jen málo k jeho pojetí sociální role. Zavádějící je zde i samo ztotožnění „strukturálního funkcionalismu“ s „funkcionálním strukturalismem“. V systémové teorii označují tyto pojmy odlišné typy teorie Parsonsova a (raného) Luhmanova ražení. Místy selhává i abecední řazení – sociologii politických stran najdeme mezi sociologií státu a sociologií stranictví.

Tyto detaily však nic nemění na faktu, že je *Slovník* i potěšením a nalezištěm jak poučení o centrálních tématech, tak i věcí nečekaných a málo známých zákoutí v krajině ducha („felicologie“). Velkou částí svých hesel tak poskytuje široké spektrum solidní informace, dotažené k aktualitě. Jeho interdisciplinární založení, jakož i zařazení hesel z obecnějších oblastí vědění, z něj činí pomůcku a zajímavou četbu i pro čtenáře hledajícího poučení všeo-

becnějšího charakteru. Použitelnost *Slovníku* jako obecnějšího zdroje informace usnadňuje i jeho redakční zpracování. Orientaci v obsáhlém hesláři umožňuje systematický přehled hesel i vzájemné poukazy mezi hesly a k nim připojené údaje o literatuře. K standardu zpracování hesel patří i etymologie pojmů, jakož i jejich znění ve čtyřech světových jazycích, což zajistě ocení zvláště studenti. Těm poslouží i biografická příloha, fungující zároveň i jako kmenový index, která je zbaví lopotného vyhledávání údajů o sociologických autorech pro seminární referáty. (Zajistě by bylo možno toho či onoho nezastoupeného autora připomenout, či se nad tím či oním zastoupeným podívat. Tato společenská hra zde ale budiž přenechána laskavému čtenáři.)

Úroveň *Slovníku* ob stojí bez problémů v mezinárodních srovnáních, ba je možno konstatovat, že aktuální slovník srovnatelného rozsahu a kvality v mnohých jazykových okruzích chybí. V němčině je srovnatelný Bendsdorfův *Wörterbuch der Soziologie*, který ovšem pochází z roku 1969. Zmiňovaná Sillsova *International Encyclopaedia*, zajistě podstatně rozsáhlejší, je rovněž již třicet let stará. Českému čtenáři se tedy dostává do ruky zdroj fundované informace, vhodné jak k odborným, tak i k všeobecněji vzdělávacím účelům. Existenci *Slovníku* ocení nejen studenti sociálněvědních oborů, ale i odborní a akademičtí učitelé oborů přílehlých, jejichž výuka exkursy do oblasti sociologie vyžaduje. Česká sociologie odevzdala v této podobě dílo, které bude dlouhodobým průkazem její kvality.

Ilija Šrubař

Johann M. G. van der Dennen: The Origin of War. The Evolution of Male-Coalitional Reproductive Strategy. Vol. 1-2

Groningen, Origin Press 1995, 863 s.

Van der Dennenova kniha o původu válek je rozdělena do dvou objemných svazků a osmi kapitol. Vlastní text knihy končí na straně 593. Od strany 595 následuje rozsáhlý appendix, který obsahuje řadu tabulek o chování primitivních národů: válkychtivých a neválkychtivých, umírněně válkychtivých, či s nízkou

frekvencí válek nebo ritualizovanými válkami. Připojen je rozsáhlý abecední seznam a stručná charakteristika jednotlivých primitivních národů. Od strany 675 následuje podrobná bibliografie, dále abecední index jmen, což vše velmi usnadňuje spolu s obsahem jednotlivých kapitol a subkapitol studium problémů a jejich souvislostí.

Tato kniha, jak ukazuje její obsah, je příspěvkem k někdy už po století staré literatuře o „divošských“ národech stejně jako k novější neodarwinistické literatuře či sociobiologii.

Není náhodou, že v posledních deseti letech se stali jeho spolupracovníky a přáteli členové Evropské sociobiologické společnosti (ESS) V. Falger, P. Meyer, P. van der Molen, P. Sluring a J. Wind. Společně s P. van der Molenem už v 80. letech vyvinul Dennen novou teorii agrese a dynamiky učení. Spolu s dalšími členy společnosti postupně načrtli evoluční scénář vyložený v této knize.

Některé kapitoly knihy byly už publikovány jako stati či příspěvky do sborníků a jsou produktem práce delší než 15 let. Jiné byly napsány nově a některé starší podstatně přepracovány a doplněny. Autor se domnívá, že tento místy hybridní charakter knihy nesnížil její čtivost a koherenci. Jednotlivé kapitoly tvoří více či méně samostatné jednotky, které se místy částečně překrývají.

V první objemné kapitole, nazvané *Původ válek – úvod* (s. 1-67) autor podtrhuje, že původ či jakákoli evoluce lidského válečnictví byly dosud čistě marginální a přehlíženou oblastí výzkumu. Mezi polemology se zdálo být neotřesitelným konsensem, že válka vznikla na základě určitého stupně civilizace a kultury jako čistě sociální instituce. Objevila se někde v Mezopotámii před pěti tisíci lety, což je dosud krédem školy kulturní antropologie M. Meadové a zjednodušujících schémat behaviorismu a sociologického historicismu. Ty se shodují v modelu *tabula rasa* lidského chování, tj. v předpokladu nekonečné plasticity a sociálně-kulturního determinismu, smíšeného s předpoklady statické lidské přirozenosti, odvozené z realistické školy v politologii. Taková koncepce předem vylučuje jakoukoli evoluční otázku: válka má dějiny a vývoj (*development*), ale nikoli evoluci v darwinovském smyslu. Úvodem zdůrazňuje van der Dennen: „Když jsem asi před 15 lety začal sbírat literaturu o (primitivních) válkách, byly mým hlavním zájmem všechny aspekty animální a lidské agrese a násilí, zejména kolektivního a organizovaného násilí známého jako válka“.

Podporou tohoto dosti ojedinelého sociobiologického přístupu s důrazem na evoluční biologii byla jednak zcela neudržitelná a po léta panující představa o primitivních válkách jako střetu civilizovaných lidí a divochů, jak ji podávala etnologická a etnografická literatura a zprávy misionářů a cestovatelů. Nebylo zde

především jasné, proč dochází k takovému masovému vyhlazování příslušníků vlastního druhu. Pro nutnost sociobiologického a evolučního přístupu byl povzbuzením objev J. Goodallové v 70. letech, že k jevu analogickému s lidskými válkami dochází v populacích šimpanzů s cílem jedné komunity vyhladit jinou komunitu téhož druhu.

Po tomto úvodu následuje podrobný výklad dnešního stavu koncepcí evoluční teorie, včetně sociobiologického výkladu kompetice a teorie her a konfliktu. Velká pozornost se věnuje zejména koncepci evoluce ritualizované agrese a mnoha evolučním směrům při studiu primitivních válek v různých antropologických školách.

Druhá kapitola je celá věnována pojmu a charakteristikám válek v primitivních společnostech. Rozebírají se různé typické rysy a motivy těchto válek: krevní msta, *lex talionis*.

Třetí kapitola je věnována rozboru mimolidských forem agonistického chování a „válčení“, animálním válkám, ale i altruismu, šimpanzím modelu a evoluci válčení a jeho kritice.

Čtvrtá kapitola pojednává o biologických a ekologických teoriích o původu a evoluci válek. Je zde provedena hluboká kritika sociálního darvinismu, rasismu a malthusiánství. Autor též odmítá různé „lovecké“ teorie válek (např. Melottiho).

Pátá kapitola podává kritiku sociálně kulturních selekcionistických teorií: cenný je zde zejména přehled teorií lidské agresivity. Originální je autorův polemologický model třístabilního generování agrese a agonistického chování, formulovaný v polemice s konvenčním bistabilním katastrofickým modelem.

Třístabilní katastrofický model (van der Dennen a van der Molen 1980, 1982) popisuje, jakým způsobem vzniká a stupňuje se agresivní a agonistické chování, které v krajních bodech přechází v útok či útěk nebo ve hru. Vše závisí na rovnováze mezi strachem a hněvem aktérů interakce. Jestliže centripetální síly nedosahují extrémních hodnot, je možná i hrová interakce. Model zahrnuje tři možné způsoby chování: útok, útěk a hru. Model byl vyvinut na základě integrace řady teorií motivace a agrese, dále na základě hypotézy krize systému, reverzní teorie a matematické teorie katastrof. Nová je též